

Yrkets överensstämmelse med utbildningen

En kartläggning av personer med några akademiska utbildningar⁸

Karin Björklind⁹

Andreas Forsgren⁹

Claes-Håkan Gustafson⁹

Ann-Charlotte Larsson⁹

Peter Öberg⁹

Hur väl utbildningssystemet tillgodoser arbetsmarknadens krav är en väsentlig förutsättning för det ekonomiska välbefindandet. Regeringens målsättning för den högre utbildningen är att 50 procent av varje årskull ska ha påbörjat en eftergymnasial utbildning före 25 års ålder. Den brist på arbetskraft som allmänt förmodas uppstå i Sverige i samband med de stora pensionsavgångarna på 2010-talet, accentuerar behovet av en god överensstämmelse (SCB 2004a). Genom att studera i vilken utsträckning personer med olika eftergymnasiala utbildningar har hamnat i yrken som utbildningen tycks vara ämnad för, kan man bidra till en beskrivning av överensstämmelsen mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden.

Det nyligen färdigställda yrkesregistret¹⁰ ger tillsammans med utbildningsregistret¹¹ nya möjligheter att studera graden av överensstämmelse. Tidigare studier har inriktats på dels att med hjälp av registerstatistik undersöka i vilken utsträckning individer med olika utbildningsinriktningar får sysselsättning, dels hur lång tid det tar

⁸ Artikeln är resultatet av ett projekt som bedrivits i samarbete mellan Högskoleverket och Statistiska centralbyrån (SCB). Författarna, samtliga anställda vid SCB, ansvarar givetvis för alla slutsatser i artikeln.

⁹ Författarna är utredare vid avdelningen för arbetsmarknads- och utbildningsstatistik vid SCB. Förfrågningar kan ställas direkt via e-post med adress fornamn.efternamn@scb.se.

¹⁰ För en beskrivning av yrkesregistret, se www.scb.se/yrke.

¹¹ För en beskrivning av utbildningsregistret, se www.scb.se/uf0506.

för dem att bli etablerade på arbetsmarknaden. Ibland har sådana undersökningar kompletterats med enkäter till individer med frågor om de anser arbetet vara i överensstämmelse med deras utbildning.

I Juseks senaste arbetsmarknadsundersökning (Jusek 2005) konstateras att det de senaste åren blivit svårare för nyexaminerade studenter att få jobb. Svårigheterna är dock större för personer med vissa utbildningar än för andra. Ca tre personer av tio säger sig ha fått jobb som helt motsvarar deras utbildning.

Av SCB:s senaste undersökning av inträdet på arbetsmarknaden (SCB 2005) framgick att 92 procent hade jobb i mars 2004. Av dessa hade 90 procent ett yrke som individerna själva ansåg överensstämde med deras utbildning. De som är utrikes födda och har högskoleutbildning har större problem än de som är födda i Sverige såväl med att få jobb som att hitta ett arbete som överensstämmer med deras utbildning (SCB 2004b). Detta gäller både dem som har svensk utbildning och dem som har utländsk utbildning, om än i högre grad för den senare gruppen. Problemet varierar beroende på individernas födelseland och är störst för dem som kommer från Afrika eller Asien.

Av den omfattande registerundersökning av etableringen på arbetsmarknaden som Högskoleverket genomfört tillsammans med Prognosinstitutet vid SCB (Högskoleverket 2003), framgår tydligt att högre utbildning generellt ger en starkare ställning på arbetsmarknaden. Även i denna undersökning framkommer stora skillnader mellan personer med olika utbildningsinriktningar, exempelvis med avseende på hur snabbt etableringen sker på arbetsmarknaden. Rapporten visar bl.a. hur varierande etableringen på arbetsmarknaden är och därmed hur komplicerat det är att kartlägga den. Studien belyser också förtjänstfullt det endogenitetsproblem som finns i analyser av denna fråga, nämligen att förlängda studier kan vara ett alternativ till arbetslöshet eller okvalificerat arbete i väntan på att få ett passande jobb.

I denna nya studie utnyttjas möjligheten att, med hjälp av utbildningsregistret och yrkesregistret, gå vidare i kartläggningen av sambanden mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden genom att undersöka vilka yrken individerna får.

Syfte och avgränsningar

Syftet med denna artikel är att undersöka i vilken utsträckning personer med olika utbildningsinriktningar har yrken som kan anses

överensstämma med nivån och inriktningen på deras högsta utbildningar.

Den nuvarande detaljeringsgraden i yrkesregistret medger inte att den mest finfördelade indelningen (fysiffernivån enligt SSK 96¹²) används. Vi har därför använt indelningen i s.k. *yrkesgrupper* (tre-siffernivån).

För att undvika vissa problem med jämförelser av akademiska utbildningar som följer av olika reformeringar av utbildningssystemet i slutet av 1970-talet, har undersökningen begränsats till personer i åldrarna 20–44 år.

Eftersom undersökningen använder uppgifter om personer vars utbildning kan ligga mer än 20 år bakåt i tiden, kan man inte vara säker på att resultaten gäller för dem som lämnar utbildningssystemet och går in i arbetslivet idag.

I denna artikel görs inga försök att förklara de skillnader i överensstämmelse mellan utbildning och yrke som förekommer mellan utbildningsgrupperna. En sådan analys förutsätter att hänsyn tas till en mängd faktorer, t.ex. skillnader i åldersfördelning, könsfördelning, familjeförhållanden, bostadsort, utbildningslängd och födelse-land mellan grupperna. En analys av det slaget har genomförts inom projektet och kommer att presenteras i en separat artikel.

Ännu längre är steget till en normativ analys med syfte att värdera utbildningarna med avseende på deras relevans för arbetsmarknaden. En låg överensstämmelse mellan utbildning och yrke för en utbildningsgrupp kan t.ex. å ena sidan tolkas som att utbildningen har svag förankring på arbetsmarknaden, å andra sidan att utbildningen medger en hög grad av flexibilitet i yrkesvalet. Sådan analys ligger utanför denna artikels intresseområde.

Det underliggande datamaterialet i studien baseras på totalräknade register (utbildningsregistret och yrkesregistret). Studien avgränsas till att omfatta anställda i åldrarna 20–44 år. Dessutom krävs att yrkesuppgiften skall höra samman med den anställning från vilken personen under året haft den största inkomsten. Personer som under året befunnit sig i studier har också tagits bort. I studien ingår 284 865 personer.

¹² Svensk standard för yrkesklassificering (SCB 1998). För en beskrivning av SSK 96, se även www.scb.se/ssyk.

Utbildningsgrupper

Utbildningarna i Utbildningsregistret klassificeras enligt SUN 2000¹³ som är den officiella utbildningsklassificeringen i Sverige. SUN 2000 består av en uppsättning koder som beskriver utbildningarnas nivå, längd och ämnesmässiga inriktning. Nivåer och inriktningar kan aggregeras i syfte att skapa specifika *utbildningsgrupper*. SCB använder ett knappt hundratal utbildningsgrupper i statistikproduktionen, t.ex. *ekonomisk högskoleutbildning, byggutbildning vid gymnasium eller yrkesskola* etc. Rapporten utgår från indelningen i dessa grupper.

Undersökningen avser endast eftergymnasiala utbildningar. Bland dessa har sådana utbildningsinriktningar tagits med som antingen leder till yrkesexamina eller på annat sätt har en tydlig arbetsmarknadsinriktning. De utbildningar som valts är *civilingenjörsutbildning, ekonomutbildning, högskoleingenjörsutbildning, juristutbildning, konstnärlig utbildning, medievetenskaplig utbildning, naturvetenskaplig utbildning, programmerar- och systemerarutbildning* samt *psykolog- och psykoterapeututbildning*.¹⁴

I utbildningsgrupperna ingår i vissa fall utbildningar med olika längd, t.ex. *högskoleingenjörsutbildade* i två och minst tre år. I respektive grupp ingår även ett mindre antal utrikes födda personer vars utbildningsuppgift har hämtats från en särskild enkät. Dessa har en utbildningslängd som motsvarar den övriga gruppens, men saknar en exakt specificering av utbildningsinriktningen.

I utbildningsgrupperna inkluderas även personer med ett visst antal avklarade högskolepoäng men ingen examen. Personer som studerat på ett utbildningsprogram inom respektive område fr.o.m. 1993 ingår i dessa grupper.

Bedömning av yrkesgruppens överensstämmelse med utbildningen

I yrkesnomenklaturen SSSYK är arbetsinnehållet kriteriet för klassificering av yrkena på två-, tre- och firsiffernivåerna. Vi har använt oss av yrkesindelningen på tresiffernivå enligt SSSYK, s.k. *yrkesgrupper*. Inom Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens (yrkesområde 2 enligt SSSYK) finns 21 yrkesgrupper och inom Arbete som

¹³ Svensk utbildningsnomenklatur 2000 (SCB 2001). För en beskrivning av SUN 2000, se även www.scb.se/sun.

¹⁴ Valet har gjorts i samråd med Högskoleverket.

kräver kortare högskoleutbildning eller motsvarande kunskaper (yrkesområde 3 enligt SSK) finns 19 yrkesgrupper.

I analysen av överensstämmelsen mellan utbildningarna och yrkestillhörigheten tar vi hänsyn till både yrkenas kvalifikationskrav och arbetsinnehållet i yrkena. Först delas personerna i utbildningsgrupperna in efter yrkenas kvalifikationskrav enligt följande: *ledningsarbete, arbete som kräver teoretisk specialistkompetens, arbete som kräver kortare högskoleutbildning eller motsvarande kunskaper* samt *övriga yrken*. Därefter har de yrkesgrupper som kräver kompetens motsvarande eftergymnasial utbildning delats in i tre kategorier: sådana som har hög, medelhög respektive låg överensstämmelse med utbildningen. En person som har en eftergymnasial utbildning till *civilingenjör* och arbetar som *samhälls- eller språkvetare* har t.ex. inte bedömts ha ett överensstämmande yrke, trots att yrkets kvalifikationskrav är en lång eftergymnasial utbildning. Klassificeringen grundas helt på egna bedömningar och redovisas i bilaga 1.

Bedömningen av arbetsinnehållets överensstämmelse med utbildningen är i många fall svår att göra. Det gäller särskilt "breda" yrkesgrupper som *administratörer i offentlig förvaltning* eller *samhälls- och språkvetare*. I båda dessa fall rör det sig dessutom om stora grupper, så att graden av överensstämmelse för en utbildningsgrupp i hög grad påverkas av bedömningen.

Vi har genomgående klassificerat *universitets- och högskolelärare* som en yrkesgrupp med hög överensstämmelse med de analyserade utbildningarna. De övriga läraryrkena har genomgående bedömts som yrken med medelhög överensstämmelse med andra utbildningar än de pedagogiska. Skälet är att vi tror att arbetet som *universitets- eller högskolelärare* framför allt ställer krav på ämnesmässiga kunskaper, medan de övriga läraryrkena i hög grad förutsätter pedagogisk kompetens. Det saknas ju också en formell pedagogisk utbildning för *universitets- och högskolelärare* i utbildningssystemet.

Journalistyrket har genomgående bedömts ha medelhög överensstämmelse med de analyserade utbildningarna, utom för *journalistutbildningen* där överensstämmelsen givetvis är hög. Journalister på såväl facktidningar etc. som nyhetsmedia kan ju i stor utsträckning antas utnyttja ämneskunskaper i arbetet.

Yrkesgrupperna inom *ledningsarbete* (yrkesområde 1 enligt SSK) har inte kunnat kategoriseras. Även i detta fall saknas en formell utbildning för yrkesområdet och statistiken ger ingen lättillgänglig information om huruvida en person är chef för en verksamhet inom hans eller hennes utbildningsområde. Det går heller inte att avgöra

om en viss utbildning kan sägas vara särskilt inriktad på ledarskap. I normalfallet befordras sannolikt en person till chef beroende på de egenskaper och färdigheter i arbetet man visat sig besitta.

Rapporten kategoriserar inte de yrkesgrupper som har lägre kvalifikationskrav än eftergymnasial utbildning (yrkesområde 4–9 enligt SSYK).

Först gäller det att få ett jobb...

Den första förutsättningen för att få ett yrke som överensstämmer med utbildningen är att få ett jobb. Av tabell 2 framgår att andelen sysselsatta personer i de aktuella utbildningsgrupperna i allmänhet ligger mellan 89 och 94 procent. *Civilingenjörutbildade* och *psykolog- och psykoterapeututbildade* har den högsta sysselsättningsgraden. De som har *konstnärlig utbildning* har dock en betydligt lägre sysselsättningsgrad, 74 procent. Också de som har *naturvetenskaplig utbildning* är sysselsatta i mindre utsträckning än genomsnittet. Definitionen av sysselsättning följer den som används i RAMS¹⁵.

¹⁵ Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik, se www.scb.se/rams

Tabell 2

Sysselsättningsandel och andel som undersökningen omfattar av de utbildade i utbildningsgrupperna

	Utbildade	Sysselsatta	Andel sysselsatta av de utbildade i procent	Antal personer som studien omfattar	Andel av de utbildade som studien omfattar i procent
Totalt					
Civilingenjörsubt.	51 386	47 744	93	39 322	77
Ekonomutb.	52 294	47 058	90	39 536	76
Högskoleingenjörsubt.	39 545	36 065	91	28 883	73
Journalistutb.	2 982	2 704	91	2 007	67
Juristutb.	14 060	12 850	91	11 178	80
Konstnärsubt.	7 015	5 191	74	3 507	50
Medievetenskapsutb.	1 640	1 492	91	1 210	74
Naturvetenskapsutb.	18 648	15 463	83	13 280	71
Programmerar- och systemerarutb.	13 795	12 369	90	10 221	74
Psykolog- och psykoterapeututb.	3 500	3 200	91	2 791	80
Kvinnor					
Civilingenjörsubt.	11 110	10 174	92	8 615	78
Ekonomutb.	25 432	22 652	89	19 271	76
Högskoleingenjörsubt.	7 835	7 007	89	5 721	73
Journalistutb.	1 823	1 642	90	1 227	67
Juristutb.	7 505	6 792	90	6 067	81
Konstnärsubt.	3 755	2 698	72	1 810	48
Medievetenskapsutb.	1 300	1 188	91	979	75
Naturvetenskapsutb.	7 933	6 444	81	5 692	72
Programmerar- och systemerarutb.	5 437	4 828	89	4 078	75
Psykolog- och psykoterapeututb.	2 508	2 278	91	1 996	80
Män					
Civilingenjörsubt.	40 276	37 570	93	30 707	76
Ekonomutb.	26 862	24 406	91	20 265	75
Högskoleingenjörsubt.	31 710	29 058	92	23 162	73
Journalistutb.	1 159	1 062	92	780	67
Juristutb.	6 555	6 058	92	5 111	78
Konstnärsubt.	3 260	2 493	76	1 697	52
Medievetenskapsutb.	340	304	89	231	68
Naturvetenskapsutb.	10 715	9 019	84	7 588	71
Programmerar- och systemerarutb.	8 358	7 541	90	6 143	73
Psykolog- och psykoterapeututb.	992	922	93	795	80

Yrkesregistret täcker för närvarande inte egna företagare och personer som är anställda i de allra minsta företagen med en anställd. Här försvinner mellan 11 och 24 procentenheter ytterligare från hela populationen av utbildade inom de aktuella områdena. Bland dem som har *konstnärlig utbildning* eller *journalistutbildning* ligger närmare en tredjedel av de sysselsatta utanför populationen.

... sedan rätt jobb

Den procentuella fördelningen av personerna inom respektive utbildningsgrupp på kategorier enligt klassificeringen i denna artikel redovisas i tabell 3. Det framgår av tabellen att *ekonomutbildningen* och *civilingenjörsutbildningen* har den största andelen personer med *ledningsarbete*.

Journalistutbildningen har den största andelen, 79 procent, inom yrkesområde 2, dvs. Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens. Dessutom tillhör de journalistutbildade i mycket hög utsträckning yrkesgrupper med hög överensstämmelse mellan utbildning och yrke, enligt klassificeringen.

Personer med *juristutbildning* eller *psykolog- eller psykoterapeututbildning* har också i stor utsträckning, 75 procent, yrken som kräver teoretisk specialistkompetens. Likaså har en majoritet av dem som har *naturvetenskaplig utbildning*, *civilingenjörsutbildning*, *programmerar- eller systemerarutbildning*, *konstnärlig utbildning* och *medievetenskaplig utbildning* yrken på den högsta kvalifikationsnivån. Den höga andelen för *konstnärlig utbildning* i yrken med medelhög överensstämmelse förklaras till stor del av att många med dessa utbildningar är verksamma som lärare.

Den stora andelen med hög överensstämmelse mellan utbildning och yrke inom arbeten som kräver kortare högskoleutbildning bland personer med *högskoleingenjörsutbildning* är inte förvånande med tanke på att många av dem har examen från tvååriga utbildningar. *Civilingenjörsutbildade* och *naturvetenskapligt utbildade* arbetar i stor utsträckning som *tekniker* eller *datatekniker*, yrken som enligt SSKY endast kräver kortare högskoleutbildning. Graden av överensstämmelse mellan utbildningsinriktning och arbetsinnehåll är i det fallet svår att avgöra men har bedömts vara hög.

Ett intressant resultat är att de som har *juristutbildning* eller *psykolog- eller psykoterapeututbildning* i stor utsträckning har yrken på den högsta kvalifikationsnivån men med låg överensstämmelse. En möjlig tolkning av detta är att utbildningarna är efterfrågade i andra yrken än de mest närliggande.

Betydande andelar av personer inom flera av utbildningsgrupperna har yrken som inte bedöms kräva eftergymnasial utbildning. Mer än en femtedel av dem som har *konstnärlig utbildning* återfinns t.ex. i denna grupp. Härvidlag verkar det som om personer med *civilingenjörutbildning* och *juristutbildning* ofta har arbeten som kräver kompetens motsvarande minst kortare högskoleutbildning.

Generellt har en större andel av männen än av kvinnorna *ledningsarbete*. Männen har också oftare än kvinnorna yrken med hög överensstämmelse inom det mest krävande yrkesområdet. De som har *ekonomutbildning* utgör dock ett notabelt undantag. Resultaten antyder att kvinnor tenderar att hamnar i *övriga yrkesområden*, dvs. yrken som inte tar deras utbildning i anspråk, i större utsträckning än män.

Tabell 3

Andel av utbildningsgrupperna med yrken som överensstämmer med utbildningen vid bedömning av yrkets kvalifikationskrav och inriktning. Procent

Utbildnings- inriktning	Antal	Lednings- arbete	Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens		
			Yrkesgrupper med hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med medel- hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med låg överens- stämmelse
Civilingenjörsutb.	51 386	13	60	1	2
<i>Kvinnor</i>	11 110	8	57	2	5
<i>Män</i>	40 276	14	61	1	1
Ekonomutb.	52 294	17	38	2	8
<i>Kvinnor</i>	25 432	11	40	2	7
<i>Män</i>	26 862	22	37	2	9
Högskoleingenjörsutb.	39545	5	30	2	1
<i>Kvinnor</i>	7 835	3	28	3	2
<i>Män</i>	31 710	5	31	1	1
Journalistutb.	2 982	5	70	4	5
<i>Kvinnor</i>	1 823	4	69	5	5
<i>Män</i>	1 159	6	72	4	5
Juristutb.	14 060	5	55	12	8
<i>Kvinnor</i>	7 505	3	52	13	8
<i>Män</i>	6 555	7	58	10	8

Utbildnings- inriktning	Arbete som kräver kortare högskoleutbildning			Övriga yrkesom- råden	Totalt
	Yrkesgrupper med hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med medel- hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med låg överens- stämmelse		
Civilingenjörsutb.	15	1	6	3	100
<i>Kvinnor</i>	16	1	8	4	
<i>Män</i>	14	0	5	3	
Ekonomutb.	22	1	2	9	100
<i>Kvinnor</i>	24	1	2	12	
<i>Män</i>	20	1	2	7	
Högskoleingenjörsutb.	37	3	8	15	100
<i>Kvinnor</i>	35	3	11	15	
<i>Män</i>	37	3	7	15	
Journalistutb.	1	0	6	9	100
<i>Kvinnor</i>	1	0	4	8	
<i>Män</i>	1	0	4	8	
Juristutb.	7	2	8	5	100
<i>Kvinnor</i>	8	2	8	5	
<i>Män</i>	5	1	8	4	

Tabell 3 (forts.)

Utbildnings- inriktning	Antal	Lednings- arbete	Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens		
			Yrkesgrupper med hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med medel- hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med låg överens- stämmelse
Konstnärlig utb.	7 015	3	40	14	8
<i>Kvinnor</i>	3 755	2	36	15	10
<i>Män</i>	3 260	3	44	13	7
Mediavetenskaplig utb.	1 640	5	34	3	24
<i>Kvinnor</i>	1 300	5	32	3	24
<i>Män</i>	340	6	39	4	24
Naturvetenskaplig utb.	18 648	5	54	4	9
<i>Kvinnor</i>	7 933	3	47	5	12
<i>Män</i>	10 715	6	59	3	7
Programmerar- och systemerarutb.	13 795				
		5	59	2	7
<i>Kvinnor</i>	5 437	4	56	2	7
<i>Män</i>	8 358	6	61	1	7
Psykolog- och psyko- terapeututb.	3 500				
		3	55	3	18
<i>Kvinnor</i>	2 508	3	54	3	19
<i>Män</i>	992	4	59	3	17

Utbildnings- inriktning	Arbete som kräver kortare högskoleutbildning			Övriga yrkesom- råden	Totalt
	Yrkesgrupper med hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med medel- hög överens- stämmelse	Yrkesgrupper med låg överens- stämmelse		
Konstnärlig utb.	6	0	7	22	100
<i>Kvinnor</i>	6	0	6	22	
<i>Män</i>	6	0	6	22	
Mediavetenskaplig utb.	1	0	20	13	100
<i>Kvinnor</i>	1	0	21	14	
<i>Män</i>	2	0	18	8	
Naturvetenskaplig utb.	9	1	8	10	100
<i>Kvinnor</i>	10	2	11	10	
<i>Män</i>	8	1	6	9	
Programmerar- och systemerarutb.	8	0	10	10	100
<i>Kvinnor</i>	7	0	11	13	
<i>Män</i>	9	0	8	8	
Psykolog- och psyko- terapeututb.	2	0	10	9	100
<i>Kvinnor</i>	2	0	11	9	
<i>Män</i>	2	0	8	8	

